

FREDHEIM 1 OG 2

EN JORDKJELLER OG RYDNINGSRØYS FRA MODERNE TID

av Tor-Ketil Krokmyrdal

Kommune og fylke	Lødingen, Nordland
Askeladden ID	F1: 214411, F2: 214412
Museumsnummer	Ts16083 og Ts16084
Kulturminnetype/ strukturer	F1: Rydningsrøys og mulig steinsetting, F2: Jordkjeller
Utgravningsleder	Ingar Olsborg Figenschau
Feltledere	Silje Sivertsvik og Sjoerd van Riel (GIS)
Feltmannskap	3 personer
Dagsverk i felt	F1: 40 dv og F2: 28 dv (totalt 68 dv)
Tidsrom	F1: 26.06 - 08.07.21 og F2: 01.07 - 16.07.21
Metode	Maskinell og manuell avtorving, stratigrafisk graving
Avtorvet areal	F1: 235 m ² og F2: 77 m ²
Dv med maskin	F1: 3 dv og F2: 2 dv
Utgravd areal (fordelt på lag)	F1: Lag 1: 235 m ² , F2: Lag 1: 6,1 m ² Lag 2: 6,1 m ² Lag 3: 6,1 m ²
Utgravd volum	F1: 11,7 m ³ , F2: 0,7 m ³
Utgravd volum pr dagsverk	F1: 0,5 m ³ , F2: 0,02 m ³
Hoh.	F1: 8 m, F2: 10 m
Funn	Ingen automatisk fredede funn
C14-dateringer	F1: ingen, F2: 1675-1950 e.Kr.
Datering	F1: 1900-tall, F2: 1600-1900-tallet

BAKGRUNNEN FOR UNDERSØKELSENE

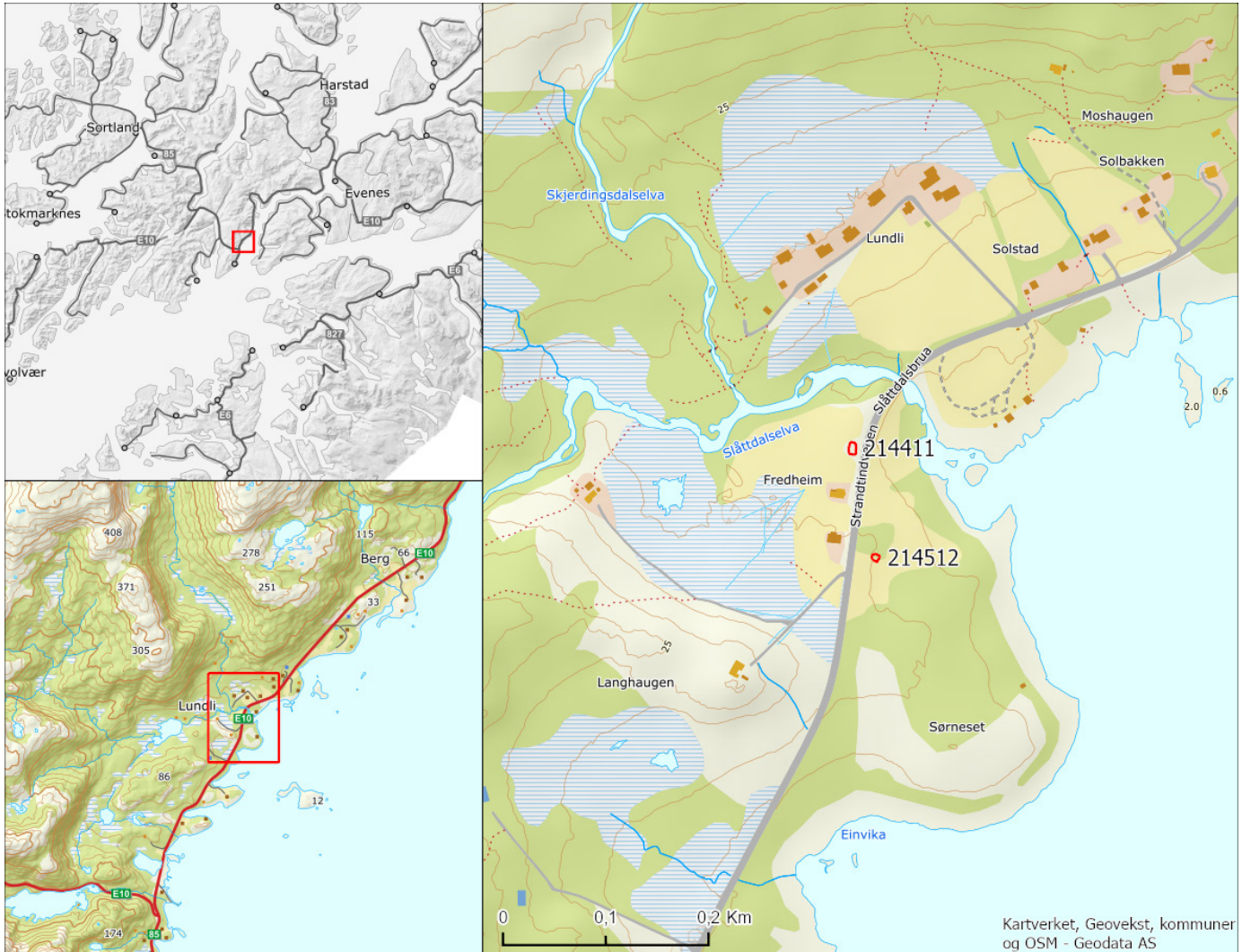
Fredheim 1 (id 214411) og 2 (id 214512) ble registrert av Sametinget i 2015 (Figur 1). Fredheim 1 ble tolket som en jordkjeller og Fredheim 2 som en stor tuft som kan ha vært brukt som bolig eller fjøs, eller en kombinasjon.

Kjelleren fremsto som en tydelig nedgraving med en øst-vestlig orientering. I den vestlige enden var det en stor stein, mens på østsiden var det to mindre steiner. Tufta målte ca. 6x5 m, og var ca. 1 m dyp. Det var tydelige voller på nord- og sørsiden. På nordsiden målte vollen 1,7 m mens den på sørsiden var 90 cm. Ut fra muntlige kilder skal det tidlig på 1900-tallet ha bodd samer på Fredheim og i nærheten av jordet hvor jordkjelleren står i dag. Det blir her fortalt at jordet ble brukt som slakteplass derav det lokale navnet «beinhaugen». Jordkjelleren ble trolig brukt som lagringsplass for kjøtt (Sommerseth, 2018, s. 28).

Tufta ble målt til å være 7x11,5 m med nord-sørlig orientering. Mot øst ble lokaliteten avgrenset av store steinblokker, og mot vest noen mindre steiner. Det ble foreslått at steinkonsentrasjonene som ble observert i det antatte gulvlaget, kunne være fra rominndelinger, samt at syllstokker kunne vært lagt på de store steinblokkene. En kullprøve fra en forsøknings, ga en datering til 1650-1810 e.Kr. Lokaliteten

Figur 1 Foto fra registreringen i 2015. Fredheim 1 til venstre Fredheim 2 til høyre. Foto Ingar Figenschau, Sametinget

Figur 2 Lokalisering Fredheim 2, id 214512.

ble satt i en samisk kontekst, og tilknyttet den økte samiske bosettinga i regionen i løpet av 1700-tallet (Sommerseth, 2018, s. 26–27). Våren 2016 ble lokaliteten fylt med store steiner ved pløying av den nærliggende innmarka.

Forut for utgravningen overvåket utgravningsleder maskinell fjerning av de steinene som hadde blitt tilført i forbindelse med dyrking av marka. Dette arbeidet gikk greit og det viste seg å være enkelt å skille nylig tilførte steiner fra de eldre. Feltet ble siden avtorvet maskinelt med en 5-tonns maskin. Da steinene var godt synlige på overflaten, var det heller ingen problemer å avgrense disse i forhold til maskinen, og helt inntil steinene ble torven tatt av manuelt. Totalt ble det avtorvet 235 m².

BELIGGENHET

Fredheim 1 og 2 ligger ca. 6,2 km i luftlinje nordøst for Lødingen kirke (Figur 2). Lokaliteten ligger på en østvendt slak flate mellom dyrket mark og Strandtindveien/E10, ca. 90 m fra havet og ca. 130 m sør for Slåttdalselva. Eiendommen som lokaliteten ligger på, gnr. 29, bnr. 10, ble ifølge grunnboka utskilt 01.02.1897, noe som kan tyde på at jordet som jordkjelleren ligger på er dyrket etter 1897. Veien rett øst for tufta på Fredheim 1 ble bygget i 1958 eller senere, da det ble avstått grunn til bygging av denne veien 17.01.1958. Ca. 30 m nord for Fredheim 1 ligger ett stort eldre bolighus og en fjøs. Ingen av bygningene er i bruk i dag, men huset skal en periode ha blitt brukt som skole. Jordet er ikke dyrket i dag, men blir brukt som beite for hester. Hestene var ikke på beite under de arkeologiske undersøkelsene.

Den lokale topografien i området preges av overganger mellom fjell, li, strandterrasser og sjø. Nordvest for Fredheim 2 ligger Strandtinden (1076 moh) og Kanstadjellet (777moh). Rett ovenfor havet er det ganske flatt terreng, rett nord for Fredheim 2 renner Slåttdalselva ned og deler denne flaten i to. Deler av flaten er dyrket mens resten av flaten består av myr og løvskog. Ovenfor flaten er terrenget kupert og består av berg, større steiner og blandingskog.

MÅLSETTING

PROBLEMSTILLING

Den arkeologiske undersøkelsen av tufta på Fredheim 1 hadde som formål å avklare lokalitetens funksjon, ettersom tufta var registrert som bolighus, fjøs eller begge deler. Som en del av dette var det sentralt å vektlegge dokumentasjon av forholdet mellom gulv, vegger og tilstøtende områder, med spesielt søkelys på eventuelle aktivitetsområder. Videre var det ønske om å avklare forhold mellom strukturer og eventuell aktivitet, for å kunne si mer om bruken av tufta, og eventuelt kronologisk og funksjonell variasjon mellom det som var tolket som ulike rom. Lokaliteten var satt i sammenheng med en markant samisk tilstedeværelse og befolkningsøkning utover 1700-tallet, og et påfølgende bratt fall i den samiske befolkninga som følge av økt mobilitet mellom Tysfjorden og Hinnøya på slutten av 1700-tallet. I den forbindelse var det sentralt å få en god datering av tufta, og se etter spor på om stedet hadde vært i sesongmessig bruk eller hadde fast bosetting. Dette vil igjen stå i tett forbindelse med ressursutnyttelse og økonomi, og om de som bodde her primært holdt rein eller hadde husdyr og drev fiske. Da det ble klart at lokaliteten ikke var en tuft, ble det heller sentralt å få avklart strukturens funksjon og alder.

Den arkeologiske undersøkelsen av jordkjelleren på Fredheim 2 hadde som formål å avklare lokalitetens funksjon og konstruksjon. Ettersom kjelleren var knyttet til enslakteplass med det lokale navnet «beinhaugen», var det vesentlig å se om kjelleren kunne vært brukt til lagring av kjøtt. Det kunne igjen belyse den samiske bruken av området, ferdsel og sesongmessig utnyttelse av ressurser. Videre var det interessant å se på

Figur 3 Fredheim 1 etter avtorving

eventuelle konstruksjonsdetaljer, for eksempel ildsted eller ovn, for å se om jordkjelleren kunne vært brukt til mer enn ren oppbevaring.

PRIORITERINGER OG STRATEGIER

Før utgravningen startet ble det formulert en utgravingsplan for hver av lokalitetene med utgangspunkt i prosjektplan og lokalitet. Begge strukturene skulle avtorves i sin helhet. For tufta på Fredheim 1 sin del gikk avtorvingen hurtig og det ble bestemt å også avtorve 4-5 m på utsiden av tuften mot nord, sør og øst, der det virket som det var interessante områder på utsiden av steinrekkene. Etter avtorvingen ble det søkt med metalldetektor over hele feltet. Dette for å kunne påvise funn og funnkonsentrasjoner i og utenfor tufta. Strukturen fremsto mindre som en tuft etter avtorvingen (Figur 3), og dette ble enda tydeligere etter påbegynt graving. Prioriteringene dreide derfor fra å omhandle tufta, til heller å avklare

funksjon og alder på ansamlingen av stein. Etter endt avtorving, ble det tatt fotogrammetri og det ble søkt med metalldetektor over hele feltet. Dette for å kunne påvise funn og funnkonsentrasjoner i og utenfor tuften.

Opprinnelig plan for jordkjelleren på Fredheim 2 var å få gravd gjennom lag med kollaps fra vegger og tak, og siden grave jordkjellerens gulvlag. Det viste seg å bli vanskelig ettersom kollapslaget inneholdt noen store steiner som ikke var forsvarlig å flytte uten maskin. Dessverre var det logistisk vanskelig å få inn en maskin til denne jobben, og det var alt på dette tidspunkt klart at kjelleren etter all sannsynlighet tilhørte gården og ikke kunne regnes som et automatisk fredet kulturminne. Det vi antar er gulvlaget ble derfor kun undersøkt i noen mindre områder.

UNDERSØKELSESMETODE OG DOKUMENTASJON

FELTMETODE

Etter avtorvingen ble det gravd stratigrafisk i begge strukturene, for jordkjelleren vil det da si gulvet, veggvollene og rett utenfor inngangen. I tillegg var det lagt opp til 1-2 mindre sjakter som strakk seg utover nedgravningen. Vi valgte å legge én sjakt på 1 m bredde gjennom begge veggvollene og nedgravningen. Det var forventet å finne relativt synlige og definerte horisontale lag, noe som også stemte. Lagene kunne greit defineres og skilles gjennom farge, konsistens og sammensetting.

PRØVEUTTAK

På Fredheim 1 ble det tatt ut to kullprøver (Ts16083.1-2), men ingen av de ble prioritert å analysere.

På Fredheim 2 ble det tatt ut seks trekullprøver (Ts16084.1-6). Ettersom alt av funn og kilder indikerte en relativt moderne datering, ble det kun sendt inn én prøve til datering (Tabell 2). Dessverre gir også C-14-analyser unøyaktige svar og er til lite hjelp for datering av nyere tids strukturer. Prøven som ble sendt inn til analyse ble datert til 1675-1950 e.Kr.

Museumsnr	TRa nr	Intrasis ID	Funnkontekst	Prøvetype	Datert materiale	C14 alder	Kalibrert alder (95,4%)
Ts. 16084.6	TRa-17229	P1911	1859, bunnlag	Trekull	- 2 kvister Ericaceae (lyngfamilien)	1675 – 1950 e.Kr.	167 +9/-9 BP

Tabell 2 Dateringsresultat fra Fredheim 2

ERFARINGER

Metodene som ble brukt fungerte godt, og det var vellykket å ha overlapp mellom Fredheim 1 og 2 i avtorvingsfasen.

Omstilling fra å forvente en type kulturminne, til å erkjenne at dette er feil, kan noen ganger være tidkrevende. På Fredheim 1 ble denne erkjennelsen gjort ganske tidlig, men likevel ble det brukt en del tid på å teste og se om det kunne være en tuft under tilførte masser. Kanskje kan man til et senere tidspunkt, ikke minst på et stort prosjekt med mange lokaliteter, gjøre denne vurderingen tidligere og heller omprioritere tidsbruken til feltstaben. En forklaring på hvorfor dette ikke ble gjort, var at Fredheim 1 sammenfalt med ferieavvikling til store deler av prosjektledelsen.

OBSERVASJONER OG RESULTATER

FREDHEIM 1

Stratigrafiske forhold

Det ble kun definert ett lag (A1477) på lokaliteten. Det kom frem like under vegetasjonsdekket og strakte seg over hele lokaliteten. Laget var inntil 15 cm tykt, og varierte fra sort matjordaktig sand til gul grovkornet sand og lommer med leire. Det var tydelig omrotet, trolig i forbindelse med landbruk i nyere tid. I laget ble det funnet en del keramikk fra 1800-1900-tallet, glass og metall. Under A1477 kom den sterile undergrunnen.

I de utvidede områdene som ble åpnet var det fin skjellsand under torven i øst og sør, mens det var ett funnrikt sort jordlag over skjellsanden i nord, som ble tolket som mulig mødding.

Strukturer

Det som opprinnelig var tenkt som syllsteinstufta ble målt inn som A1528. Under avtorvingen ble det tydelig at mange av steinene som var tolket som vegger lå i og til dels oppå torva. Etter å ha fjernet disse steinene som ble tolket som av yngre dato, var det ikke mulig å

identifisere noe system i steinene lengere. Det ble gravd både inni og utenfor A1528, uten å finne noe som kunne støtte opp om tolkningen som syllsteinstuft. Det ble dermed klart at dette i stedet var en rydningsrøys, og den ble målt inn på nytt som A1538.

Om lag midt i det som var registrert som tuft, var det en grop (A1607). Denne ble snittet (C1654). Gropa besto av et torvlag som var 13 cm dypt, og mørkebrunt til svart i farge. Ut mot ytterkantene av snittet var torvlaget tynnere enn midt på. Torvlaget virket komprimert. Under torvlaget kom det frem et lag med lys brungrå grus, og under dette var det aurhelle. Det store omrotede laget som strakk seg over hele lokaliteten (A1477), var ikke synlig i gropa. Trolig har gropa vært åpen og blitt fylt naturlig.

Nordøst på lokaliteten, like utenfor det som opprinnelig ble tolket som en tuft, ble det påvist en leireflekk (A1551). Denne målte ca. 2x3 m og var irregulær i formen. Leireflekken var mot utkanten blandet med sand og grus, mens den mot midten besto av mer ren leire. Tykkelsen her var inntil 8 cm, mens det i utkanten ikke var dypere enn 2 cm. Det ble funnet 22,5 kg skjørbrent stein herfra, i tillegg til en rekke funn av nyere dato.

Funngjennomgang

66 funn ble målt inn. Disse besto av glass, keramikk, bein, tre, koks, plast, jern og andre metaller, deriblant en sølvring. Noen av funnene gir en god tidsbestemmelse, blant annet en melplombe fra overgangen mellom 18- og 1900-tallet, samt et porselensskår med dekor og stempel som kan dateres 1857-1914. Nederst ble det funnet røde teglsteiner. Den røde teglsteinen var akkurat den samme som var blitt brukt i grunnmuren til det gamle tomme bolighuset som står rett sør for lokaliteten. Samtlige funn kunne dateres fra siste del av 1800-tallet til ut på 1900-tallet, ingen ble tatt vare på.

TOLKNING AV FREDHEIM 1

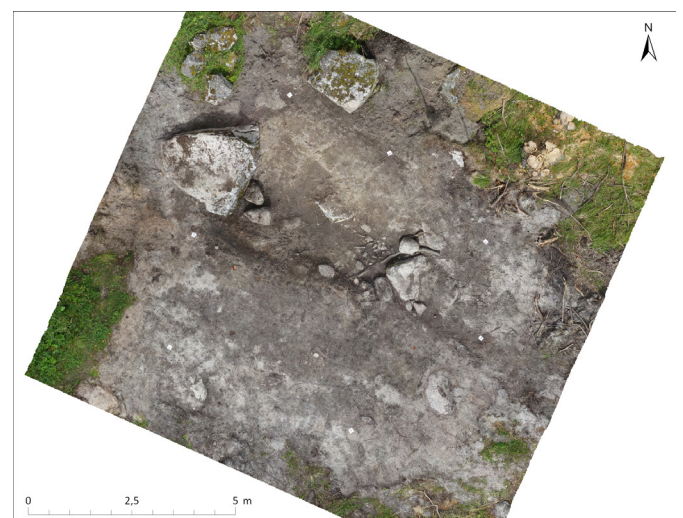
Det som opprinnelig var tolket som en tuft, lignet mindre og mindre på tuft etter hvert som torva kom av og utgravningen startet. Det ble raskt klart at det var mer stein her enn først antatt, og en hel del søppel. Underveis og etter graving, ble det klart at dette heller var en ansamling av stein. Sett opp mot det nærliggende jordet og de

omrotede massene, er det sannsynlig at dette har vært en rydningsrøys som har blitt brukt gjentatte ganger – sist i 2016. Mellom steinene og ganske langt ned i jordmassene, ble det funnet plast og annet moderne søppel blandet sammen med eldre gjenstander fra slutten av 1800-tallet. Det virker sannsynlig at rydningsrøysa også kan vært brukt som avfallsdyngge for gården som ligger like sør for lokaliteten. I tillegg har det sikkert kommet ting fra veien som passerer rett forbi. Etter en del undersøkelser kan vi derfor konkludere med at Fredheim 1 ikke er en tuft, men heller en rydningsrøys av nyere dato, og dermed ikke et automatisk fredet samisk kulturminne.

FREDHEIM 2

Stratigrafiske forhold

Stratigrafien på lokaliteten besto av et opprensingslag under torva (AL1831), et påfølgende lag bestående av brungrå sand (AL1807) og deretter et lag med mørkebrun sand sammenblandet med kollapset stein fra vegger og/eller tak (AL1859). Lagene beskrives nærmere under. Stratigrafien stammer fra sjakta som gikk gjennom tufta. Dessverre er det trolig at vi ikke fikk undersøkt kjellerens gulvlag så godt som ønsket, da laget med kollaps innholdet noen store steiner som ikke lot seg fjerne på en forsvarlig måte. Som nevnt tidligere, ble det derfor prioritert å gå dypere annet enn i de områdene vi kom til og la steinene ligge (AL1878 og AL1882).

Figur 4 Jordkjelleren etter avtorving

AL1831

Opprensingslag som fulgte rett under torva. Formen fulgte topografien samt strukturens form og var 3-5 cm tykt. Laget besto av torv/humus iblandet noe sand og var gråsvart i farge. I konsistens var laget lett luftig og fremsto ikke som veldig komprimert. I laget ble det funnet en rekke relativt moderne gjenstander, blant annet porselen, fajanse, glass, rødt tegl, spiker og lignende. Funn fra dette laget ble samlet inn i målt inn som oppsamlingsfelt da funnene og laget lå over hele det avtorvede området.

AL1807

Lag 1 i strukturen. Det strakk seg over hele sjakta og besto av mørk brungrå sand. Laget var jevnt over 5 cm i sørvestre del, og tynnere og mer iblandet humus/torv midt i tufta. Kanskje kan dette ha vært deler av gulvlaget, men det er vanskelig å si uten å kunne åpne en større flate. På den nordøstre siden ble laget mer omrotet. Det kom frem mange funn på innsiden av jordkjelleren og da spesielt i vollen i sørvestlig halvdel, men lite på utsiden. Lag 1807 går over i AW1849, 1855, AL1859, AW1863 og AW1867 (se beskrivelser nedenfor).

AL1859

Bunnlaget inne i jordkjelleren. Laget dekket hele sjakta, og besto av delvis nedraste stein og masser fra veggene, samt mørkebrun sand med innslag av leire/silt. Det ble funnet flere jerngjenstander og en del keramikk - både rødt teglstein, porselen og fajanse. Troligvis kom vi ikke gjennom dette laget, da det mot bunnen var svært mye stein, blant annet to store steiner som ikke var forsvarlige å flytte. Stedvis tror vi at vi kom ned på antatt gulvflate, blant annet fordi det på sørsiden var en fin tørrmuring som antas å være fundamentet for den sørlige veggen. Laget tolkes å være nedraste masser som har lagt seg like over gulvlaget. Det ble tatt ut en trekullprøve (1911) og en makroprøve (1912) fra laget.

AL1878

Undergrunn på den sørvestre sida av tufta. Laget besto av hvitgrå sand og enkelte linser med torv fra den opprinnelige overflata da kjelleren ble gravd. Etter graving lengre ned i undergrunnen ble det påvist enkelte områder med tykkere og mer sammenhengende deler av

det gamle torvlaget (ca. 2-3 cm tykt)

Strukturer

Jordkjelleren som helhet (A1722) besto av tydelige veggvoller på begge sider og en stor stein i bakkant (vest) (Figur 3). Strukturen har en U-form med inngangsparti mot øst. Kantene av gulvet hadde tørrmurte steiner som har fungert som fundament for vegg og tak. Mye av massene som lå i senter av tufta var antageligvis rast ned fra tak og eventuelt vegger. En del av dem har antagelig vært en del av veggkonstruksjonen. Som nevnt over, ble det registrert en hel del funn av moderne dato i tufta. Profilen i sjakta viser at jordkjelleren er gravd ned under den opprinnelige markoverflata.

Innsiden av veggvollene på tufta (AW1855 på sørsiden og AW1863 på nordsiden) besto av steiner og et relativt tykt og klebrig torvlagt, samt en del lysebrun sand. Denne siden av vollen har vendt inn mot kjelleren, og inneholdt en del funn. På innsida av den sørlige vollen ble det registrert et lite sirkulært staurhull (AS1898).

Yttersiden av veggvollene (AW1849 på sørsiden og AW1867 på nordsiden) besto av siltholdig sand med et lag hvitgrå sand under. Det hvitgrå laget er undergrunnen og tolkingen er derfor at disse delene av vollen besto av masser, trolig fra gravingen av jordkjelleren. Funnene i laget besto av et fåtall metallfunn. Det var også så godt som ingen steiner i denne delen av vollen. Veggvollene på nordsiden av tufta besto av tilsvarende lag.

Figur 5 Jordkjeller under utgraving. På bildet; arkeologene Marthe Olea Stupforsmo og Tor-Ketil Krokmyrdal. Foto: Ingar Figenschou.

Funngjennomgang

57 funn ble målt inn. Disse besto av glass, keramikk, bein, tre, koks, metaller, plast, tekstiler, gummi, rød teglstein og kritt. I det antatte gulvlaget ble det funnet en tom pakke Switzen skråtobakk i plast som kan stamme fra 1960-tallet eller senere. Den røde teglsteinen var akkurat den samme som var blitt brukt i grunnmuren til det gamle tomme bolighuset som står på gården. Alle funnene kunne dateres fra 1900-tallet. Etter at jordkjelleren gikk ut av bruk, trolig på 1950-1960-tallet, var tuften blitt fylt med husholdningssjøppel, som knuste teglstein, utslitte sko og klær. Siden funnene var moderne og ikke kunne settes i samisk kontekst, har de ikke blitt katalogisert i Musit.

TOLKNING AV FREDHEIM 2

Jordkjelleren ble bygd ved å grave ned under tidligere markoverflate og legge strukturen inntil en stor jordfast stein, som utgjorde veggen mot vest (Figur 5). På langsiden mot nord og sør var det bygget tørrmurer som fungerte både som fundament for ytterligere vegger og tak, samt at de støttet opp masser slik at de ikke skulle rase ned i kjelleren. De utgravde massene fra kjelleren var delvis brukt i veggkonstruksjonen. Takkonstruksjonen var det vanskelig å si noe om, men at det er tenkelig at de ha vært laget av tre og torv.

Dateringen av kjelleren ga tidsperioden 1675-1950, men funnene som ble gjort kan dateres til 1900-tallet.

Konklusjonen fra de arkeologiske undersøkelsene var at jordkjelleren hadde blitt bygget og tilhørte gården den ligger på og dermed ikke var noe samisk kulturminne. Gården er skilt ut i 1897 og bygningene på gården som består av bolig og fjøs, i tillegg til jordkjelleren, er mest trolig bygget etter denne tiden. Trolig har de fleste av funnene funnet veien ned i tuften da jordkjelleren gikk ut av bruk på 1950-1960 tallet, og jordkjelleren en periode ble benyttet som mødding på gården.